

ZAMONAVIY TURIZMDA MUZEYLARNING VA MADANIY MEROSNING IJTIMOIY-IQTISODIY AHAMIYATI

Sulaymonova Muxlisa Nurmamat qizi

O'zR Fanlar Akademiyasi Temuriylar tarixi davlat muzeyi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada turizmning madaniy meros va muzeylar uchun butun dunyo miqyosida iqtisodiyot va ijtimoiy hayotga ahamiyati chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, tarixiy obidalar, arxitektura yodgorliklari va muzeylar turistik resurs sifatida qanday xizmat qilishi, ularni asrashda turizmning qanday ijobiy ta'siri borligi yoritildi. Xususan, maqolada O'zbekistondagi mavjud tarixiy obidalar va muzeylar misolida milliy merosni saqlash va ommalashtirishda turizmning roli tahlil qilindi.*

Kalit so'zlar: *turizm, madaniy meros, muzey, madaniy turizm, iqtisodiyot, ijtimoiy ahamiyat, tarixiy obidalar, sayyohlar, audiogidlar, zamonaviy texnologiyalar.*

Abstract: *This article provides an in-depth analysis of the importance tourism for cultural heritage and museums to the economy and social life worldwide. It also highlights how historical and architectural monuments, and museums serve as tourist resources, and the positive impact of tourism on their preservation.*

In particular, the article examines the role of tourism in preserving and popularizing national heritage, using existing historical monuments and museums in Uzbekistan as examples.

Key words: *tourism, cultural heritage, museum, cultural tourism, economy, social importance, historical monuments, tourists, audio guides, modern technologies.*

KIRISH

Turizm bugungi kunda jahon iqtisodiyotining eng muhim tarmoqlaridan biri hisoblanadi. U mamlakatlarning iqtisodiy o'sishiga, yangi ish o'rinlarining yaratilishiga, valyuta tushumlarining oshishiga va infratuzilmaning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [3]. Turizmning ijobiy ta'sirlari qatorida daromadlarning oshishi, yangi ish o'rinlarining yaratilishi va mahalliy tadbirkorlarning rivojlanishi bo'lsa, salbiy ta'sirlari sifatida ekologik zararlar, mavsumiy bandlik va narxlarning sun'iy oshishi va boshqalarni keltirish mumkin [2]. Global turizm sanoati har yili milliardlab dollar daromad keltiradi va ko'plab davlatlar uchun asosiy iqtisodiy sektor sifatida namoyon bo'ladi [3]. Zamonaviy turizm sanoati nafaqat dam olish va sayohat qilish, balki mamlakatlarning madaniy qiyofasini namoyish etish, iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash va jamiyat ijtimoiy hayotini boyitish vositasi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Madaniy meros jamiyatlarning jamoaviy o'tmishi, an'analari va qadriyatlarining moddiy va nomoddiy ifodalarini qamrab oluvchi inson o'ziga xosligining tamal toshi bo'lib xizmat qiladi. Globallashuv, jadal texnologik taraqqiyot va ijtimoiy-iqtisodiy landshaftlarning o'zgarib borayotgan davrida madaniy merosni asrab-avaylash muhim vazifa sifatida namoyon bo'lmoqda. Bizning rang-barang va boy madaniy meroslarimiz

saqlovchilari ushbu merosni asrash va kelajak avlodlarga yetkazish muammolari bilan kurashar ekan, madaniy turizm ushbu asrab-avaylash jarayonida hal qiluvchi rol o'ynash salohiyatiga ega bo'lgan ko'p qirrali va dinamik kuch.

Muzeylar madaniy merosni saqlash va targ'ib qilishning muhim instituti hisoblanadi. Turizm rivoji muzeylarning faoliyatini jonlantirib, ularni zamonaviy talablarga moslashishga undaydi. Bugungi kunda O'zbekistondagi ko'plab muzeylarda interaktiv ekspozitsiyalar, multimedia texnologiyalari, audiogidlar va xorijiy tillardagi ma'lumotlar joriy etilmoqda.

Bu esa muzeylarni nafaqat ilmiy-ma'rifiy, balki jozibador turistik maskanga aylantiradi. Jumladan Temuriylar tarixi davlat muzeyi, O'zbekiston tarixi davlat muzeyi, Islom sivilizatsiyasi markazi muzeyi hamda boshqa ko'plab muzeylarda zamonaviy texnologiyalar mavjud. Ayniqsa audiogidlar tashrif buyuruvchi mehmonlar uchun turli xil tillarda ma'lumotlar berib, ularga bizning boy tariximiz haqida chuqurroq bilishga yordam beradi.

Bundan tashqari, muzeylarga tashrif buyuruvchilar sonining ortishi ilmiy tadqiqotlar, yangi ko'rgazmalar va madaniy loyihalarning rivojlanishiga turtki beradi. Xalqaro sayyohlar orqali O'zbekiston madaniyati va tarixi jahon miqyosida targ'ib qilinadi, bu esa mamlakatning ijobiy imijini mustahkamlaydi.

Madaniy merosni asrashning ahamiyati: Madaniy meros moddiy ashyolar, yodgorliklar, tarixiy obidalar hamda til, urf-odat va an'analar kabi nomoddiy elementlarni o'z ichiga olgan jamiyatlarning umumiy xotirasini ifodalaydi. U o'tmish va hozirgi kun o'rtasida ko'prik bo'lib xizmat qiladi, jamoalar o'rtasida uzluksizlik va o'ziga xoslik hissini uyg'otadi. Biroq, madaniy merosni saqlash zamonaviy dunyoda misli ko'rilmagan muammolarga duch kelmoqda. Urbanizatsiya, iqlim o'zgarishi, qurolli to'qnashuvlar va e'tiborsizlik jismoniy merosga jiddiy tahdid soladi, globallashuv va madaniy gomogenlashtirish esa turli nomoddiy meros elementlarining hayotiyligini shubha ostiga qo'yadi. Shu nuqtai nazardan madaniy merosni asrab-avaylashda madaniy turizmning ahamiyati tobora ortib bormoqda.

Madaniy turizm – bu sayyohlik faoliyatining bir turi bo'lib, unda sayyohning asosiy motivatsiyasi sayyohlik joyidagi moddiy va nomoddiy madaniy diqqatga sazovor joylarni, mahsulotlarni o'rganish, kashf etish, tajriba va iste'mol qilishdir. Ushbu attraksionlar, mahsulotlar jamiyatning o'ziga xos moddiy, intellektual, ma'naviy va hissiy xususiyatlari to'plamiga tegishli bo'lib, ular san'at va arxitektura, tarixiy va madaniy meros, milliy taomlar merosi, adabiyot, musiqa, ijodiy sohalar va tirik madaniyatlarni o'z turmush tarzi, qiymati bilan qamrab oladi.

Madaniy turizm turli xil meroslarni chuqurroq tushunish va qadrlashga yordam beradigan madaniy almashinuv kanali vazifasini bajaradi. Madaniy meros obyektlariga tashrif buyuruvchilar turli xil urf- odatlar, an'analar va tarixiy ma'lumotlarni o'rganib, madaniyatlararo muloqotni rag'batlantiradigan muhit yaratadi. Madaniy bilimlar almashinuvi ushbu meros ob'ektlarida o'rnatilgan madaniy xilma-xillikni qadrlaydigan va hurmat qiladigan global hamjamiyatni rivojlantirish orqali madaniy o'ziga xoslik va an'analarni saqlashga yordam beradi.

Madaniy turizmning madaniy merosni saqlashga ijobiy ta'siri yaqqol ko'rinsa-da, uning salohiyatidan samarali foydalanish uchun muammolar va tashvishlarni hal qilish kerak.

Xalqaro Muzeylar Kengashi (ICOM) 2010-yilda muzeyni jamiyat va uning rivojlanishiga xizmat qiluvchi, notijorat, doimiy muassasa sifatida ta'riflagan. Muzeylar jamoatchilik uchun ochiq bo'lib, odamlar va ularning atrof-muhitiga oid moddiy dalillarni to'playdi, saqlaydi, tadqiq qiladi, ular haqida axborot tarqatadi va namoyish etadi. Bu faoliyatlar o'rganish, ta'lim va zavq olish maqsadida amalga oshiriladi. Shri-Lanka ekologik va madaniy meros turizmi bo'yicha dunyodagi eng talabgir o'nta yo'nalishdan biri sifatida tan olingan. Bugungi kunda milodiy IV asrga oid "Sigiriya" qoyatosh saroyining o'zi yuqori mavsumda kuniga taxminan 15 000 AQSh dollari daromad keltiradi. XVII asrga oid Galle Gollandiya qal'asi jahon merosi obyekti bo'lib, u nafaqat jonli ko'p madaniyatli muhitni, an'ana va zamonaviylik uyg'unligini aks ettiradi, balki yuqori darajadagi sayyohlik maskani hamda tabiat, san'at va adabiyot faoliyatlari tutashadigan muhim markaz hisoblanadi[1].

Muzeylar o'zlarining boy va noyob mazmuni bilan tashrif buyuruvchilarni o'ziga jalb etadi, shuningdek, mintaqaning madaniy merosini o'rganish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Muzey turizmi jamiyatda madaniy merosga bo'lgan qiziqishni oshirgan holda, uning saqlanishiga yordam beradi. Shu bilan birga, zamonaviy muzey turizmida eksponatlarni namoyish qilishda innovatsion yondashuvlar qo'llanishi muhim omil hisoblanadi. Masalan, ba'zi muzeylar interaktiv texnologiyalar, virtual sayohatlar va raqamli ekspozitsiyalar yordamida sayyohlarni jalb qiladi va ularning e'tiborini uzoq vaqt davomida ushlab turadi.

Muzeylar va madaniy meros obyektlari turizmida ijtimoiy barqarorlik, iqtisodiy o'sish va madaniy rivojlanishning muhim omili hisoblanadi. Ularni asrash va samarali targ'ib qilish mamlakatning xalqaro nufuzi va turizm salohiyatini oshiradi.

Turizmning muzeylar va madaniy merosga iqtisodiy ta'siri juda katta bo'lib, daromad manbalarini yaratadi, infratuzilmani rivojlantiradi, ish o'rinlari yaratadi, mahalliy iqtisodiyotni jonlantiradi, merosni saqlashga investitsiyalarni jalb qiladi, transport, mehmonxona, restoranlar kabi tarmoqlarni rag'batlantiradi, mamlakat brendini oshiradi, shuningdek, madaniy ob'ektlarning o'zini ham yangi xizmatlar orqali moddiy barqarorligini ta'minlaydi.

Asosiy iqtisodiy ta'sirlari:

- Daromad va soliqlar: Turistlar chipta, suvenirlar, xizmatlar uchun to'laydi, bu esa to'g'ridan-to'g'ri muzeylar va davlat budjetiga tushadi;
- Ish o'rinlari: Muzey xodimlari, gidlar, transportchilar, restavradorlar, do'konchilar, mehmonxona xodimlari kabi ko'plab yangi ish o'rinlari yaratiladi;
- Infratuzilma rivoji: Turistlar uchun yo'llar, mehmonxonalar, restoranlar, kommunikatsiyalar quriladi, bu esa butun hudud iqtisodiyotiga foyda keltiradi;
- Mahalliy iqtisodiyotni jonlantirish: Turistlar mahalliy hunarmandchilik, oziq-ovqat, xizmatlardan foydalanadi, bu kichik biznesni rivojlantiradi;

- Merosni saqlashga moliyalashtirish: Turizm daromadlari muzeylarni ta'mirlash, yangi ko'rgazmalar yaratish, merosni restavratsiya qilish uchun asos bo'ladi;
- Innovatsiyalarni rag'batlantirish: Turizm talablariga javob berish uchun muzeylar yangi texnologiyalar (virtual, AR/VR) va innovatsion xizmatlarni joriy etadi
- Xalqaro brending: Madaniy meros turizmi mamlakatning xalqaro obro'sini oshiradi va investitsiyalarni jalb qiladi.

Bugungi globallashuv davrida muzeylar va madaniy meros jamiyat hayotida muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etmoqda. Ular nafaqat o'tmish yodgorliklarini saqlash, balki insoniyatning madaniy xotirasini avloddan avlodga yetkazish vazifasini ham bajaradi. Dunyo bo'ylab muzeylar jamiyatning madaniy, ijtimoiy va ma'naviy rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatib kelmoqda. Avvalo, muzeylar milliy va madaniy identitetni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Har bir xalqning tarixi, urf-odatlar, san'ati va qadriyatlari muzey ekspozitsiyalarida o'z aksini topadi. Bu esa insonlarda o'z madaniyatiga nisbatan faxr va hurmat tuyg'usini kuchaytiradi. Ayniqsa, yosh avlod uchun muzeylar o'z ildizlarini anglash va milliy o'zlikni mustahkamlashda muhim tarbiyaviy makon hisoblanadi. Shuningdek, muzeylar madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishga xizmat qiladi. Turli mamlakatlar va xalqlarga oid ko'rgazmalar orqali odamlar bir-birining tarixi va hayot tarzini yaxshiroq tushunadi. Bu jarayon bag'rikenglik, o'zaro hurmat va tinchlik g'oyalarini mustahkamlaydi. Shu sababli muzeylar ko'pincha ijtimoiy birdamlikni kuchaytiruvchi muhim institut sifatida qaraladi.

Muzeylarning ta'limiy ahamiyati ham beqiyosdir. Ular rasmiy ta'lim tizimini boyitib, bilimni jonli va interaktiv shaklda taqdim etadi. Tarixiy voqealar, san'at asarlari va madaniy yodgorliklar orqali insonlarda tanqidiy fikrlash, tahlil qilish va xulosalar chiqarish ko'nikmalari rivojlanadi. Bundan tashqari, muzeylar jamiyatdagi murakkab ijtimoiy masalalarni muhokama qilish uchun ochiq maydon yaratadi. Iqtisodiy jihatdan ham madaniy meros muhim ahamiyatga ega. Muzeylar va tarixiy obidalar turizmni rivojlantiradi, yangi ish o'rinlari yaratadi va hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga hissa qo'shadi. Ko'plab davlatlar uchun madaniy turizm muhim daromad manbai hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, muzeylar va madaniy meros insoniyat jamiyatining ajralmas qismi bo'lib, ular madaniy xotirani saqlash, ijtimoiy birlikni mustahkamlash va kelajak avlodlarni tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. Ularni asrab-avaylash va rivojlantirish har bir jamiyatning muhim vazifalaridan biridir.

O'zbekistonda madaniy meros va muzeylaning turizm sohasiga o'zaro ta'siri.

O'zbekiston qadimiy sivilizatsiyalar chorrahasida joylashgan bo'lib, boy tarixiy-madaniy merosga ega mamlakatlardan biridir. Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz kabi shaharlar, yuzlab me'moriy obidalar, arxeologik yodgorliklar hamda muzeylarda saqlanayotgan nodir eksponatlar milliy merosimizning ajralmas qismi hisoblanadi. So'nggi yillarda turizm sohasining jadal rivojlanishi madaniy merosni saqlash va muzeylar faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

So'nggi yillarda O'zbekistonda turizm sektori juda tez sur'atlarda rivojlanib, mamlakatimiz iqtisodiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bilan birga,

turizm sektori uchun investitsiya muhitini yanada yaxshilash, xorijiy investorlarni jalb qilish va turizm infratuzilmasini rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar natijasida yaqin yillarda O'zbekistonda turizm investitsiyalari hajmining sezilarli darajada oshishi va sohaning yanada rivojlanishi kutilmoqda [4].

Turizm sohasining rivojlanishini moliyaviy jihatdan qo'shimcha ta'minlash maqsadida vakolatli davlat organi huzurida budjetdan tashqari Turizm sohasini qo'llab-quvvatlash jamg'armasi tashkil etildi [5].

O'zbekiston zamonaviy turizm industriyasini rivojlantirish uchun barcha zarur manbalarga ega. Buyuk Ipak yo'li ustida joylashgan Vatanimiz qulay tabiiy- iqlim sharoitlariga, boy tarixiy, madaniy merosga va ayni paytda ham ichki, ham xalqaro turizmni rivojlantirish uchun yuqori salohiyatga ega [6].

Turizm madaniy merosni asrashning muhim omillaridan biri bo'lib xizmat qiladi. Avvalo, sayyohlar oqimi tarixiy obidalar va muzeylarga bo'lgan e'tiborni kuchaytiradi. Natijada davlat va xususiy sektor tomonidan restavratsiya, ta'mirlash va saqlash ishlariga ko'proq mablag' ajratiladi. Turizm daromadlari hisobiga ko'plab tarixiy obidalar qayta tiklanib, ularning asl qiyofasi saqlab qolinyapti. Shuningdek, qayta rekonstruksiya qilingan qadimiy va madaniy merosimizga aylangan binolarimizdan: Samarqand shahridagi registon maydoni madrasalari Ulug'bek madrasasi, Sherdor madrasasi, Tillakori madrasalari, Buxoro shahridagi Minorayi kalon masjidi, va bir qancha tarixiy obidalarimiz qayta tiklandi. Bundan tashqari butun dunyo madaniy merosi tarkibiga kirgan va biz bu tarixiy binomizni asl holicha saqlayotgan Temuriylar davrida barpo qilingan binomizdan Oq saroy majmuasi ham bizning eng faxrli boyligimiz hisoblanadi.

Shuningdek, turizm aholining madaniy ongini oshiradi. Mahalliy aholi tarixiy yodgorliklarning nafaqat estetik, balki iqtisodiy va ma'naviy ahamiyatini ham anglay boshlaydi. Bu esa merosga nisbatan ehtiyotkor munosabatni shakllantiradi va uni kelajak avlodlarga yetkazish mas'uliyatini kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy turizm madaniy meros va muzeylarga sezilarli iqtisodiy va ijtimoiy ta'sir ko'rsatadi. U madaniy obyektlarning saqlanishi, iqtisodiy barqarorligi va jamiyat ma'naviy rivojida muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy turizm madaniy meros va muzeylar rivojida muhim o'rin tutadi. Ularning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash, saqlash va restavratsiya ishlarini moliyalashtirishda samarali manba bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, turizm orqali yangi ish o'rinlari yaratiladi, hududiy infratuzilma rivojlanadi va aholining turmush darajasi yaxshilanadi.

ADABIYOTLAR:

1. Kamani Perera."The Role of Museums in Cultural and Heritage Tourism for Sustainable Economy in Developing Countries". Librarian Regional Centre for Strategic Studies, 68/1, Sarasavi Lane, Colombo 8, Sri Lanka.

2. Usmanova O. (2025). Turizmning mahalliy iqtisodiyotga ta'siri. Modern Science and Research, 4(2),

3. Hasanova .S va Boboqulova F. Turizmning jahon iqtisodiyotida tutgan o'рни. Modern Science and Research, 2025, 4(2),
4. Ikramova, M. O'zbekistonda turizm investitsiyalarini rivojlantirish istiqbollari. Modern Science and Research, 2024,
5. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 18-iyuldagi O'RQ-549-son "Turizm to'g'risida"gi qonuni.
6. I.S. Tuxliyev, R.Hayitboyev, B.Sh. Safarov, G.R.Tursunova. "Turizm asoslari". 2014-y